

Енчо Тилев (Пловдив, България)

ВАЖЕН ПРИНОС КЪМ ИЗСЛЕДВАНЕТО НА ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБЪЛГАРСКА И НЕЙНИТЕ ПРЕПРАВКИ

Атанаска Тошева. *Рилската преправка (1825 г.) и преписите от Рилската редакция на „История славянобългарска“ (текстология и език)*. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2020. 622 с. ISBN 978-619-202-546-5.

Изследванията на Паисиевата „История“ се обогатиха с още един ценен труд – *Рилската преправка (1825 г.) и преписите от Рилската редакция на „История славянобългарска“ (текстология и език)*. Хабилитационният труд на Атанаска Тошева, издаден през 2020 г., впечатлява с изводите, до които достига изследователката на Рилската преправка и внася нови щрихи към цялостния образ на Паисий Хилендарски и неговото дело за Българското възраждане. Интересът към преправките на *История славянобългарска* у А. Тошева, преподавател в Катедрата по руска филология на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, не е случаен: дисертационният ѝ труд изследва известното съчинение на йеросхимонах Спиридон Рилски (вж. монографията ѝ *Езикът на „История во кратце о болгарском народе славенском“ на йеросхимонах Спиридон (1792 г.) (в контекста на езиковата ситуация в България през втората половина на XVIII в.)*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2009. 302 с.).

Във фокуса на наблюдение авторката поставя Рилската преправка на монах Паисий Николаевич от 1825 г. и създадените въз основа на нея Поп-Йоанова преправка от 1830 г., Първата и Втората Харитонова преправка от 1831 г. и Геровия препис от средата на XIX в. Тези пет ръкописа А. Тошева нарича „Рилска редакция“ на *История славянобългарска* – по прозвището „Рилски“ на монах Паисий Николаевич, който е бил брат в Рилската света обител (по-нататък Паисий Рилски).

В Увода (с. 7–35) са очертани целите и задачите на работата, посочени са и източниците на изследването. Още тук е изтъкнат фактът, че именно Рилската преправка на Паисиевата *История* получава най-голямо разпространение през Възраждането, като се превръща в източник на множество преписи и преправки (с. 10–11). Известно е, че преправките съдържат езикови промени от всякакъв характер – фонетични, лексикални, морфологични и синтактични – и с различен обем спрямо оригинала на Паисий Хилендарски, като контрастив-

ното описание на тези различия е сред целите на изследването. Наличието на значителен брой промени спрямо Паисиевия оригинал от 1762 г. А. Тошева обяснява с духа на времето, в което се създават последващите преписи, и с необходимостта от акцентирание върху едно или друго събитие от българската история.

Отново в увода авторката разграничава и термините *препис*, *преправка* и *редакция* на *История славянобългарска*: „[...] преписите и преправките представят различни в жанрово отношение съчинения – преписите имат за протограф *Зографския оригинал* на Паисий Хилендарски (който не е задължително да е техен извод), а в преправките винаги към протографа на Паисий се добавя и друг протограф – на Спиридоновата *История*“ (с. 18). Съществува и хронологична разлика между преписите и преправките: първите възникват между 1765 и 1825 г., докато преправките се появяват през 1825 г. и продължават да се разпространяват до края на XIX в. Разгледани са също така и понятията *редакция* и *компилативна редакция*, като е посочено, че сред изследваните текстове единствено ръкописът на Паисий Рилски е същинска преправка, докато тези на поп Йоан, монах Харитон и Н. Геров са преписи на Рилската компилативна редакция.

В Първа глава (с. 36–228), която се състои от четири раздела, подробно е разгледана Рилската преправка с всичките ѝ специфики. Първият раздел е посветен на палеографските особености, структурата и съдържанието на съчинението, като А. Тошева се спира подробно на проблемите, свързани с пагинацията на ръкописа, с приписките и др. Изключително интересен е и вторият раздел, разглеждащ принципите на компилация. Тук подробно са

изведени всички части, които Паисий Рилски заимства от *История славянобългарска*, първоизвора и основата на Рилската преправка, и от *История во кратце* на йеросхимонах Спиридон (с. 43–45). Още в предговора на ръкописа проличава компилацията от идеи и отделни мисли на неговите предшественици. Може да се твърди, че книжовникът прави съществени промени в повествованието, като премахва, размества или добавя различни събития, които служат на основната му цел – да възвеличи историята на българския народ. Патриотичното увлечение, характерно за Възраждането, не остава чуждо на личността и делото на монах Паисий Рилски.

В третия раздел от първата глава е направена текстологична и езикова съпоставка на Рилската преправка с *История славянобългарска* по Никифоровият препис от 1772 г. За целта са сравнени три ръкописа – Зографската чернова от 1762 г., Самоковският препис от 1771 г. и Никифоровият препис от 1772 г. А. Тошева убедително доказва, че именно Никифоровият препис е в основата на компилативната редакция на Паисий Рилски, и стига до извода, че Рилската преправка е оригинално съчинение със собствена авторова трактовка на историческите събития. Изключително любопитни в строго лингвистичен план са и заключенията относно употребата на *да*-конструкции вместо инфинитиви, използването на именителен падеж във функцията на *casus generalis*, придържането към църковнославянските облици на фонетично равнище, привнасянето на общобългарски лексеми като синоними на някои църковнославянски думи и др. (по-подробно вж. с. 161–162).

В четвъртия раздел Рилската преправка е съпоставена с текста на *Исто-*

рия во кратце на йеросхимонах Спиридон. А. Тошева констатира, че Спиридоновата *История* е вторият по значимост и обем източник на информация, от който Паисий Рилски заимства отделни сюжети, основно в откъсите, свързани с митичните български царе и турското нашествие. Налице са и немалко допълнения, които „спомогат за логическата пълнота на мисълта и изказа, „изглаждат“ разказа, акцентират върху дадено събитие или разкриват авторовото отношение, придавайки определена експресия на текста“ (с. 224).

Втората глава на монографията (с. 229–299) е посветена на ръкописите от Рилската редакция. Първият раздел разглежда хронологично Поп-Йоановата преправка, Първата и Втората Харитонова преправка и Геровият препис, като А. Тошева прави характеристика на всеки поотделно. Във втория раздел чрез текстологичен и езиков анализ авторката доказва, че генеалогичната връзка между ръкописите е неоспорима: Рилската преправка е източник на Поп-Йоановата преправка от 1830 г., а тя на свой ред става извод на Първата Харитонова преправка (Змеево, 1831 г.), последвана от Втората Харитонова преправка (Чирпан, 1831 г.), от която пък е изготвен Геровият препис. Безспорната свързаност на преправките дава основание на авторката да твърди, че те „образуват едно текстово семейство“ (с. 298), което се потвърждава от изключването на частта „За сръбските крале и светии“ от всички ръкописи от Рилската редакция, като автор на това е поп Йоан. Харитон Рилец, от друга страна, добавя три глави, които липсват в Рилската и в Поп-Йоановата преправка – „Кратка история за българския род“, „Възбуждение на българския народ към добродетелите“ и „За ненавистта“. Изследванията на А. Тошева

сочат, че най-значителна редакторска намеса има в ръкописите на монах Харитон, докато Поп-Йоановата преправка е най-близка до Рилската.

Третата глава (с. 300–421) разглежда езиковите особености на отделните ръкописи от Рилската редакция в контекста на книжовноезиковото развитие през 30-те и 40-те години на XIX в. Авторката стига до изводите, че Паисий Рилски се придържа към славянобългарския език, на който е присъщо смесването на книжовни и народно-разговорни езикови елементи. Близостта към църковнославянската традиция се проявява най-вече в рамките на графичното, правописното и фонетичното равнище, докато в областта на лексиката и морфологията, както бе отбелязано по-горе, са налице разговорни елементи. Подобна констатация е направена и по отношение на Поп-Йоановата преправка, което може да се обясни с вече изтъкнатата ѝ близост до ръкописа на монах Паисий Рилски. Двете Харитоновы преправки се характеризират с противоположната тенденция, при която е налице засилената употреба на църковнославянизми. Това доближава двата ръкописа от 1831 г. до *История во кратце* на йеросхимонах Спиридон. Същият извод може да се направи и по отношение на Геровия препис, чийто източник е Втората Харитонова преправка.

Шестият и последен раздел от третата глава е посветен на славянобългарския книжовноезиков тип и функцията му в историографските съчинения през Възраждането. Както изтъква А. Тошева, „формирането на славянобългарския език като специфична структура с определени принципи на организация на разногенетични езикови елементи и сфера на функциониране и постепенното му обособяване в отделен книжовноезиков тип започва в съчинени-

ята на Паисий и Спиридон и намира своята реализация преди всичко в историографската книжнина до средата на XIX в.“ (с. 418).

В заключението (с. 422–425) авторката представя в синтезиран вид своите изводи и обобщения за съчиненията от Рилската редакция.

Монографията е снабдена и с наборно издание на Рилската преправка с различията по преписите от Рилската

редакция (с. 442–621), което прави книгата още по-ценна.

Трудът на А. Тошева е приносен не само за специалистите по история на българския книжовен език и историческа граматика, но и за литературоведите и историците, както и за всички, изкушени от интереса към миналото. Трудът добавя съществен щрих към многобройните научни изследвания на *История славянобългарска*.

*Енчо Тилев,
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“*